

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת שופטים תשע"ה

מדרגות בתשובה

לתקן את המידות

התורה מצוה: "שִׁפְטִים וְשִׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ" (דברים טז, יח). ההסבר הפשוט הוא כפי שמביא רש"י: "שופטים - דיינים הפוסקים את הדין. ושטרים - הרודין את העם אחר מצותם" (רש"י). אך כבר כתב השל"ה, "בכאן יש רמז מוסר להא דתנן בספר יצירה (פ"ד מ"ב), שבעה שערים הם בנפש, שתי עינים שתי אזנים והפה ושני נקבי האף, עכ"ל. והוא חושב השערים שהם בראש האדם, [אך יש עוד שערים, כידוע]... וצריך האדם להיות שומר השערים, דהיינו הראייה והשמיעה והדיבור, והכעס היוצא מהאף... ועל אלו השערים ישם האדם לעצמו 'שופטים ושטרים', כלומר, שישפוט עצמו תמיד, זהו תיבת 'לך' שאמר 'תתן לך'. וישגיח תמיד שלא יהיה שם שום עבירה... ויהיה תמיד בקדושה ובטהרה" (של"ה פרשת שופטים, דרך חיים תוכחת מוסר).

בחודש אלול, ובימי התשובה, צריך במיוחד לבדוק את עצמנו, עד כמה אנו שומרים על השערים. אחד השומרים הטובים ביותר, הוא תלמוד תורה. תחילת זמן אלול בישיבה, הוא זמן מתאים מאד לבדוק, כיצד מתפקד אצלנו השומר הזה. לתת את הדעת על עוון ביטול תורה. משום מה, העוון הזה לא מוזכר ב"על חטא". אין "על חטא שחטאנו לפניך בביטול תורה". אבל יש עוד כמה דברים שלא מופיעים שם, ובכל זאת ודאי שצריך לעשות תשובה עליהם, כגון: ביטול אהבת ה' ויראת ה', שהן מצוות עשה גמורות מן התורה (סה"מ לרמב"ם מ"ע ג' ומ"ע ד'), ביטול דבקות בה', שגם היא מצות עשה גמורה ["ובו תדבק" (מ"ע ו')], ובכלל על כל המידות הרעות. הרמב"ם הרי אומר, שצריך לעשות תשובה גם על מידות רעות (הלכ' תשובה פ"ז ה"ג), ומידות הרי הן הבסיס לתורה, כפי שכתב רבי חיים ויטאל, שלכן אין כמעט ציוויים בתורה על מידות, כי מידות הן הקדמה ובסיס לתורה, וכדי להשיג את התורה צריך להיות בעל מידות טובות עוד לפני שניגשים אליה¹ ("שערי קדושה" ח"א ש"ב). לא קל לחזור בתשובה ולקבל על עצמנו שכבר לא יהיו לנו מידות רעות. אבל עד כמה שאפשר, צריך להחליט לתקן את המידות, ואת העוון של ביטול תורה.

לשנות את כיוון הנסיעה

עד כמה צריכה ההחלטה שלנו להיות עמוקה? - אומר הרמב"ם, שהשב בתשובה צריך ש"יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" (הלכ' תשובה פ"ב ה"ב). כלומר, השב בתשובה צריך לומר לה': "אתה עָרִי, שלא אשוב לחטא הזה לעולם!" במחזורים שלנו לא

מופיע משפט כזה. אנו מתנדים ביום הכפורים, מביעים חרטה על מעשינו הרעים, אומרים שכל מה שחטאנו "לא שָׁנָה לָנוּ" ולא הועיל לנו, אבל להעיד עלינו את יודע התעלומות, שלא נשוב עוד לחטאינו לעולם - זה איננו עושים. למה? - חושבני שהסיבה לזה היא פשוטה: במדרגות שלנו, מי יכול להעיד עליו את יודע התעלומות, שלא יחטא עוד לעולם? בשלמא אדם שאכל פעם נבלה להכעיס ח"ו - יכול להבטיח שבע"ה לא ישוב לעשות כך לעולם. אבל על ביטול תורה, מי יכול להעיד עליו את יודע התעלומות, שלא ישוב לזה החטא לעולם? וכן חטאים אחרים: ביטול אהבת ה', יראת ה', אהבת ישראל, אהבת חסד, קשה מאד להבטיח שלא נכשל בזה שוב בעתיד. לכן איננו מעידים עלינו את יודע התעלומות, שלא נשוב עוד לחטאינו לעולם. מה שכן אומרים במקום זה הוא - "יהי רצון מלפניך ה' אֱלֹהֵי וְאֵלֵינוּ אבותי שלא אחטא עוד". מבקשים מה' שיעזור לנו שלא נחטא עוד. אבל "אני מעיד עלי את הקב"ה שלא אחטא עוד" - זה איננו אומרים. התשובה שלנו איננה מספיקה כדי לומר דבר כזה².

אם אין בכח תשובתנו להגיע למצב שנוכל להעיד עלינו את יודע התעלומות שלא נשוב לחטוא לעולם, מהי העבודה המתאימה לנו בחודש אלול? למה עלינו לשאוף ולחזור? - העבודה המתאימה לנו היא, קודם כל, לשנות את הכיוון; כמו שהסביר מורי ורבי הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל, שאם אדם נוסע מירושלים לתל אביב ונזכר שבעצם עליו להיות בירושלים, לא כל כך חשוב באיזו מהירות הוא נוסע, כמו שחשוב שיהפוך את כיוון הנסיעה, ויתחיל ליסוע לכיוון הנכון. זה מה שצריך לעשות באלול. לשנות את כיוון הנסיעה! שנהיה בכיוון עליה, לא בכיוון ירידה. שנהיה בכיוון של התקרבות לקב"ה, התקרבות לתלמוד תורה ולשמירת מצוות. לשמוח בתורה, להרגיש טוב עם התורה, וללמוד מתוך אהבה. לשנות את הכיוון.

לשאוף לגדלות

אחרי שהחלטנו שכיוון הנסיעה שלנו הוא להתקרב לקב"ה ולתורה, אנו צריכים להגדיר לעצמנו, לאיזה מדרגה עלינו לשאוף בתורה. התשובה לשאלה זו היא, שהשאיפות שלנו צריכות להיות גבוהות מאד. יש לנו דוגמא נפלאה לכך מִחֲנָה. חנה באה לשילה ומבקשת מה' שיתן לה בן. אם ה' יתן לה בן רגיל, יהודי טוב וכשר ועובד ה', זה כבר הישג יפה מאד. הרבה אנשים היו כבר מרוצים. אבל חנה לא מסתפקת בזה. היא מבקשת

אחד צריך לשאוף להיות ת"ח גדול, לדעת את כל התורה כולה, לפסוק, ללמד, ולהיות למדן גדול.

חז"ל אמרו, "כל אחד ואחד מישראל חייב לומר, מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, אברהם יצחק ויעקב" (תדא"ר פכ"ה; ילק"ש ואתחנן רמו תתל). איזה הגיון יש בשאיפה כזו? וכי למעשי התנאים כבר הגעתי?! ולמעשי האמוראים כבר הגעתי?! או אל מעשי הגר"א? או ה"חפץ חיים"? לא הגעתי לכל המדרגות הללו. וא"כ, לכאורה צריך היה לבקש "מתי יגיעו מעשי למעשי החפץ חיים", רק אח"כ, לכשנגיע לזה (אם נגיע), נבקש מתי יגיעו מעשי למעשי הגר"א, וכך הלאה. אבל חז"ל מלמדים אותנו שלא זו הדרך. חז"ל מלמדים אותנו, שכבר מן ההתחלה צריך לשאוף לגדלות המירבית - "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי, אברהם יצחק ויעקב". אם אדם ישאף להיות כאברהם יצחק ויעקב, אולי יהיה כמו החפץ חיים. אבל אם לא ישאף להיות כאברהם יצחק ויעקב, אזי גם כמו החפץ חיים לא יהיה. אם שואפים לגדלות, יש סיכוי לקבל גדלות. אבל אם לא שואפים לגדלות, לא מקבלים כלום.

ובאמת, השאיפה של "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי, אברהם יצחק ויעקב", גם היא לא השאיפה הגדולה ביותר. חז"ל אומרים, "זוהי אגלי וְאֲנֵהוּ" (שמות טו, ב) - "הֲיִי דומה לו" ["אֲנֵהוּ" - נוטריקון: אני-הוא]; מה הוא חנון ורחום, אף אתה הֲיִי חנון ורחום" (שבת קלג, ב). לא מספיק א"כ לשאוף להיות כמו אברהם יצחק ויעקב. יש לשאוף להיות כמו הקב"ה בכבודו ובעצמו! כמובן, בפועל לא שייך להגיע לזה. גם אם ארצה מאד להיות "נוצר חסד לאלפים", הרי אינני חי אלפי שנים, וגם במידות האחרות איננו יכולים להגיע למדרגתו של הבורא. אבל לפי יכולתי דורשים ממני להדמות לקב"ה. אם הוא חנון ורחום, השתדל גם אתה להיות חנון ורחום. אם הוא ארך אפים ורב חסד, השתדל גם אתה להתנהג במידות אלה.

השאיפות צריכות להיות, אפוא, בגדלות. והשואף באמת ומשתדל כראוי - זוכה לסייעתא דשמיא מרובה. לכמה סייעתא דשמיא אפשר לזכות? - אמרו חז"ל: "אמר הקב"ה לישראל: בְּנֵי, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודֶה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרוניות נכנסות בו"! (שה"ש רבה ה, ב) כלומר, כדי לזכות לסייעתא דשמיא בעבודת התשובה, על האדם לפתוח פתח כלשהו מצדו, לנסות להתקרב בכוחות עצמו אל ה'. אחרי שיעשה כך, הקב"ה יקל עליו את העבודה. אבל את ההתחלה הקשה - צריך האדם לעשות בעצמו. הבעל שם טוב הקדוש הוסיף בזה תנאי ואמר, שעל הפתח הקטן שעושה האדם, להיות מְפֹלֵשׁ מְעַבֵּר לעבר עד חלל הלב. כלומר: פתח גמור, מתחילה ועד סוף, ולא רק תחילתו של פתח, שבזה עדין לא זוכים לסייעתא דשמיא רבה כל כך, שיפתחו לו פתחים שיהיו עגלות וקרוניות נכנסות בהם ("פרי צדיק" פרשת תצוה אות ז' ופרשת ואתחנן אות ה').

"וְנִתְּתָה לְאֶמְתְּךָ זֶרַע אֲנָשִׁים" (שמו"א א, יא). מה פירוש "זֶרַע אֲנָשִׁים"? - לפי אחד הפירושים בגמרא - זרע ששקול כשני אנשים (ברכות לא, ב). ואלו שני אנשים? - שני צדיקים, כמובן. אבל לא סתם צדיקים, אלא כמו משה ואהרן! כך היא מבקשת! ("ש"א אמנם אם הבן יהיה כמו יהושע וכלב, או כמו אלעזר ואיתמר, זה גם לא מעט, אבל אם אפשר יותר מכך, צריך לבקש על יותר. צריך לבקש כמו משה ואהרן³! לא פחות!

ואכן, חנה זוכה שבקשתה תתמלא: "מִשֶּׁה נֶאֱהָרָן בְּכִנְיֹו, וְשִׁמוּאֵל בְּקִרְיָאֵי שְׁמוּ" (תהלים צט, ו) - שמואל שקול כמשה ואהרן. כמובן, לא לגמרי, כי "לֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמִשֶּׁה" (דברים לד, י; ועי' בעיקר השביעי מ"ג עיקרי האמונה), אבל מבחינה מסוימת שמואל שקול כנגד משה ואהרן, כפי שרואים בפסוק. אם היתה חנה מסתפקת במועט, היתה מבקשת כשני צדיקים פשוטים, או כשני יהודים פשוטים. אבל היא לא מסתפקת כשני אנשים פשוטים, וגם לא כ"סתם" שני צדיקים, אלא כשני הצדיקים הגדולים ביותר. ולכן, בצירוף תפלתה, שנאמרה ודאי מעומקא דליבא, היא זוכה לזה. כי לא מספיק רק לומר את המילים. צריך שזו תהיה באמת שאיפת הנפש. לכן בקשתה התקבלה. הבן שלה שקול מבחינה מסוימת כמשה ואהרן.

חשוב מאד, שמה שאנו מבקשים, לא יהיה מהשפה ולחוץ אלא יבוא מרצון פנימי אמיתי. יש יהודים טובים שמתפללים: "תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גלויותנו", אבל רבוננו של עולם, לא יותר מדי מהר! אני רוצה עוד להשאר באמריקה, לסיים את האוניברסיטה ולהספיק עוד כמה דברים!... ויש שעומדים בבית הכנסת ומבקשים: "ותן טל ומטר לברכה", וכשיוצאים החוצה אומרים: "אוי, שוב יורד גשם"... במקרה האחרון, אולי אין בזה סתירה כל כך. הוא ביקש טל ומטר על פני האדמה, לא על הכובע שלו... אבל בכל זאת, אדם לא תמיד רציני במה שהוא מבקש. זה הרי הפשט במה שאנו אומרים בחודש אלול, "אַחַת שְׁאַלְתִּי מֵאַתְּ ה' אוֹתָהּ אֲבָקָשׁ" (תהלים כז, ד). אחד הפירושים לכפל הלשון "אחת שאלתי" ו"אותה אבקש" הוא, שאני באמת מבקש את זה. לא רק השפתים שלי אומרות, כי כך מודפס בסידור, אלא גם הלב שלי מבקש, שיהיה "שְׁבִתִּי בְּבֵית ה' פֶּלֶם יְמֵי חַיֵּי". חשוב שהתפילות תהיינה פנימיות, ולא מן השפה ולחוץ.

מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי

אם נשאף באמת לגדלות, אולי הקב"ה יקבל את התפילה שלנו, ונזכה להגיע למדרגות גבוהות. בגשמיות - מידה טובה היא להסתפק במועט. לא לבקש בקשות מופרזות (ברכות נ, א). אבל בתורה ובענינים רוחניים - "הֲרִיב פִּיךָ וְנִמְלְאֵהוּ" (תהלים פא, יא). צריך לבקש בשפע, לא להסתפק במועט (ברכות שם). השאיפה צריכה להיות, להגיע לכמה שיותר. להיות גדול בתורה כמה שיותר, וכמה שיותר ירא שמים. לשאוף בגדלות, לא בקטנות. כל

מלך מוחל וסולח

אבל אפילו אם איננו משתנים עד כדי כך, עצם ההכרה בחטא זה גם משהו. כשאדם מכיר שהוא לא בדרך הנכונה, ושהוא צריך להיות בדרך אחרת לגמרי, גם אם לעת עתה הוא לא עושה הרבה כדי להוציא את הכרתו אל הפועל, בכל זאת, אולי גם על זה משיגים כפרה ביום הכיפורים. כמוכן, לא כמו מי שעושה תשובה גמורה, ונזהר מעכשיו שלא יחטא בשום דבר, אבל אולי גם זו מדרגה שיש בה איזו כפרה, להבין שחטאנו ולא שווה לנו. גם מזה יכולים, אולי, לזכות להחתם לחיים טובים ביום הכיפורים.

אומרים, שרבי לוי יצחק מברדיצ'וב זצ"ל הקשה, כיצד מברכים בתפלת יום הכפורים "ברוך אתה ה', מלך מוחל וסולח לעוונותינו...?" האם אין כאן חשש ברכה לבטלה? אולי ח"ו ה' לא יאבד לסלוח לנו? ענה על כך רבי לוי יצחק במשל: מעשה בילד שרצה לאכול תפוח. אם יבקש מאמו תפוח, אולי לא תסכים לתת לו. מה עשה? נעמד לידה, וברך בקול רם: "ברוך אתה ה'... בורא פרי העץ! הזרזה האמא ונתנה לו תפוח, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה. כך עושים גם אנו: מברכים "ברוך אתה ה' מלך מוחל וסולח לעוונותינו", וע"י כך "מכריחים" כביכול את הקב"ה לסלוח לנו, כדי שלא תהיה ברכתנו לבטלה!...

יש להעיר על התירוץ הזה, שמצד ההלכה האמא לא חייבת לתת לבן את התפוח רק בגלל שקפץ וברך "בורא פרי העץ"⁴, וגם הקב"ה לא חייב לסלוח לנו רק בגלל שברכנו "מוחל וסולח לעוונותינו". אי אפשר להכריח מישהו לתת לנו דברים ע"י שנברך כל מיני ברכות. אז איך באמת תקנו חז"ל לברך "מלך מוחל וסולח לעוונותינו" ולא חששו לברכה לבטלה? התשובה היא, שכדי לברך "בורא פרי העץ" אין צורך בתפוח שלם. גם על חתיכה קטנה אפשר לברך. וכך גם בענין ברכת "מלך מוחל וסולח". אמנם לסליחה שלמה איננו מגיעים, אבל סוף סוף הרי אנו שבים קצת בתשובה, ומתחרטים ומתודים ומתפללים, ורבינו יונה הרי כתב

שבכל תשובה תמצא סליחה, כפי שכל כיבוס מועיל לבגד, ואפילו במעט (שערי תשובה שער א' אות ט'), ממילא הברכה איננה לבטלה, כי הקב"ה אכן מוחל וסולח לנו, אלא שהסליחה איננה שלמה, היא חלקית בלבד, כפי שיעור התשובה שעשינו⁵. זה מספיק, כדי שהברכה לא תהיה לבטלה.

חז"ל אמרו, שבשביל יחיד שעשה תשובה, מוחלים לו ולכל העולם כולו (יומא פו, ב). והנה, בדור של החורבן הראשון היו ירמיהו ויחזקאל וצדיקים אחרים, בדור של החורבן השני היה רבן יוחנן בן זכאי ועוד חכמים, ובדור של השואה היה החזון אי"ש ועוד צדיקים, האם אף אחד מהם לא עשה תשובה? ! ודאי שעשו תשובה! מדוע א"כ באו החורבנות, ולא מחלו לעולם כולו עבור תשובתם? מפני שתשובה היא "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה". קל לעלות למדרגה התחתונה שלו, אבל כדי לבטל גזרות קשות ולהביא סליחה לעולם כולו צריך לעלות לשלבים העליונים, וזה כבר קשה מאד. לזה לא הספיקה התשובה שלהם. כך גם לגבי התשובה שלנו. אנו עושים תשובה, אך לא שלמה ומעולה עד הסוף, ולכן - גם הסליחה לא שלמה עד הסוף, אך סליחה ומחילה חלקית - אנו משיגים.

כמה שהתשובה שלנו יותר פנימית ויותר אמיתית, היא יותר נתקבל, ונזכה בעבורה ליותר סליחה. והסליחה היא לא רק שלא יהיה עונש, אלא שנקבל גם כוחות רעננים לשמור את התורה, ללמוד תורה ולקיים את התורה, שהנפש שלנו תהיה נפש בריאה ולא חולה, שנוכל להגיע לחג הסוכות, לשמוח בשמחת ה' ובשמחת תורה, ולהיות עם קדוש לה' כל השנה כולה.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. וכן כתב רבינו יונה בפירושו לפרקי אבות, וז"ל: "אם אין דרך ארץ אין תורה (אבות פ"ג מ"ז) - ר"ל, שצריך תחילה לתקן את עצמו במידות, ובוה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות; לא שילמוד התורה ואחר כך יקח לו המידות, כי אי אפשר". וכן כתב הגר"א ז"ל בביאורו למגילת אסתר (י, ג), וז"ל: "פי מרדכי היהודי... דרש טוב לעמו - הוא מעשים טובים ומידות טובות. והמידות טובות הן יותר מכולן, כמו שאמרו שלא נכתבו המידות טובות בתורה כי הם כוללין כל התורה, כמו שאמרו: כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה (עי' שבת קה, ב), וכל המספר לשון הרע ככופר בעיקר (ערכין טו, ב), וכן כולם", ע"ש.

2. ואע"פ כן, למרות שתשובה שלמה מתקיימת רק ע"י חרטה ועזיבת החטא באופן שלא ישוב אליו לעולם (כמבואר ברמב"ם המובא כאן למעלה) - כבר כתב המבי"ט, שתשובה איננה כשאר המצוות, שהעושה רק חלק מן המצוה, כגון שעשה ציצית בג' כנפות בלבד, אין לו אפילו חלק מן המצוה, וכאילו לא עשה כלום. דתשובה, "גם כי איננה שלמה עד שתהיה בחרטה לשעבר ועזיבת החטא לעתיד, עם כל זה, החרטה לבד בלי עזיבת החטא מועיל קצת" ("בית אלקים" להמבי"ט, שער התשובה אות י"ב, ע"ש). [וכן

כתב הגר"י מסלנט זצ"ל: "כי יום הכפורים מכפר עם התשובה, היא עזיבת החטא - אכן גם המעט טוב מאד, לראות לכל הפחות שתהיה איזו קבלה על להבא ביום הכפורים" ("אור ישראל" אגרת ז', ד"ה יוה"כ).

ובאמת, זהו תוכנה של מידת "נקה" - האחרונה ב"ג מידות הרחמים, שאנו מבקשים מהקב"ה להתנהג עמנו בהן ביום הכפורים. דהנה איתא בגמרא: "רבי אלעזר אומר, אי אפשר לומר 'נקה', שכבר נאמר 'לא ינקה'; ואי אפשר לומר 'לא ינקה', שכבר נאמר 'נקה'. הא כיצד? - מנקה הוא לְשָׁבִין, ואינו מנקה לשאינן שָׁבִין" (יומא פו, א). והקשה המהר"ל (נתיב התשובה פ"ו), הרי כבר מנה הפסוק במידות הרחמים - ה' ה'; שהכונה בזה היא, "אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה" (כמבואר במס' ר"ה יז, ב). וא"כ מה התוספת במידת "נקה"? ותיריך, דהמידה של "אני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה" נהגת במי שעשה תשובה על כל חטאיו, עד שהוא כצדיק גמור כמו שהיה קודם שחטא [שהרי השם השני שווה לשם הראשון - ה' ה' - ועל כרחך שאין מידה זו פועלת, אלא על מי שמצבו הוא כשל זה שהמידה הראשונה פועלת עליו, היינו - שהוא נקי בלא חטא. ועל כרחך שעשה תשובה על הכל]. אבל במידת "נקה" איכא חידוש יותר, והוא - שהוא ית' מוחל לאדם אפי' עשה תשובה רק על מקצת עבירות, ואותן הוא מנקה, ועל הקצת שלא עשה תשובה עליהן - אינו מנקה. ולפ"ז מידת "נקה לא ינקה, מנקה הוא לְשָׁבִין ואינו מנקה לשאינן שָׁבִין", אינה מדברת בשני בני אדם דוקא, אלא אפי' באותו אדם עצמו. דבאותו אדם עצמו, הקב"ה מנקה את אותן עברות שעשה עליהן תשובה, בה בשעה שאינו מנקה את העברות שלא עשה עליהן תשובה. ואלו רחמים גדולים יותר, שהוא ית' מוחל וסולח לאדם אע"פ שלא שב בתשובה על הכל. ובדברי המבי"ט התחדש עוד, שלא רק באותו אדם עצמו, אלא גם באותה עברה עצמה, אם עשה עליה תשובה שאינה שלמה - חרטה בלי עזיבת החטא - גם זה מועיל קצת, והקב"ה מנקה אותו ממנה באופן חלקי. וזוהי מידת רחמים עוד יותר גדולה, שגם כשאין התשובה שלמה בשום עברה שעשה - מכל מקום, נקה לא ינקה. קצת מנקה, וקצת אינו מנקה, כפי מדרגת התשובה שעשה.

3. וגם למ"ד בגמ' ש"זרע אַנְשִׁים" פירושו "זרע שמובלע בין אנשים... לא חכם ולא טפש" (ברכות לא, ב), שלא יהיה "חכם יותר מדאי, שלא יהיה תימה בעיני הבריות, ומתוך שנדברין בו שולטת בו עין הרע" (רש"י שם), כבר פירש היעב"ץ (בהגהותיו שם), דרק בקטנותו רצתה חנה שיהיה כן. אבל בגדלותו - ודאי רצתה שיהיה כמה שיותר חכם.

4. וגם לבן אסור לברך באופן כזה על התפוח, שהרי אסור לברך על מאכל לפני שהמאכל נמצא בידיו (שו"ע או"ח סי' ר"ו ס"ד). ועוד, שבמקרה המובא כאן למעלה, האיסור לברך באופן זה הוא לא רק לכתחילה, אלא גם בדיעבד הברכה היא ברכה לבטלה. דהנה כתב השו"ע (שם ס"ה): "אין מברכין לא על אוכל ולא על משקה, עד שיביאואהו לפניו; בריך ואחר כך הביאואהו לפניו, צריך לברך פעם אחרת". וכתב המשנ"ב: "ואפי' כיון דעתו עליהם בשעת ברכה ג"כ לא מהני, כיון שאז לא היו לפניו, ולא היה להברכה על מה לחול. ולא דמי לאמת המים דסע' ו', דהתם כיון שבודאי יבואו המים נגדו, כאילו היו לפניו דמיא, משא"כ הכא דתלוי בדעת אחרים. ואם היה הדבר שברוך עליו מונח בתיבה בעת הברכה, ואחר הברכה לקחה משם - אינו צריך לחזור ולברך, כיון שהוא מוכן לפניו, ואינו תלוי בדעת אחרים". ומשמע, דכל שהוא תלוי בדעת אחרים - הוי ברכה לבטלה, וצריך לחזור ולברך. וא"כ הוא הדין במקרה המובא כאן למעלה, שהבן תלוי בדעת אחרים, שהרי האמא לא חייבת לתת לו לאכול מן התפוח רק בגלל שקפץ וברך, א"כ גם אם אחרי שהבן ברך האמא מסכימה לתת לו את התפוח - לא הועילה ברכתו, וצריך לחזור ולברך.

5. ועוד, שמצינו בגמ' "ההולך למוד את גורנו, אומר: יהי רצון מלפניך... שתשלח ברכה במעשה ידינו. התחיל למוד, אומר: ברוך השולח ברכה בכרי הזה" (ב"מ מב, א). וכתב הריטב"א: "התחיל למוד, אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה - פירוש, ברכה שלמה בשם ומלכות... ודעת הרמב"ן שלא חייבו ברכה זו אלא בהולך להפריש תרומות ומעשרות, שהבטיח הקב"ה בברכתו עליהם, שנאמר: הִבְיָאוּ אֶת פֶּלֶם הַמַּעֲשֵׂר וְגו', וְהִרִיקְתִּי לָכֶם בְּרִכָּה עַד בְּלֵי דַי" (מלאכי ג, י). ועל כן תקנו בו ברכה זו, לומר שהבטחתו של הקב"ה קיימת, ואין זו ברכה לבטלה". ומשמע, שאם יש הבטחה של הקב"ה על הדבר - יכול לברך. וא"כ גם כאן, שהקב"ה הבטיח "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם" (ויקרא טז, ל), תקנו לברך "מלך מוחל וסולח" וכו', ואין כאן חשש ברכה לבטלה, כיון שיש על זה הבטחה.